

ถนนแห่ง ‘ความรัก’ ของเบอร์ทรันด์ รัสเซลล์

ถาม What is matter?

ตอบ Never Mind.

ถาม What is mind?

ตอบ No matter.

คำถามคำตอบอันชวนขบขันข้างต้นนี้ อ่างกันว่าเป็นบทสนทนาระหว่างยากับหลานคนหนึ่ง ผู้เป็นยานั้นเป็นภรรยาของอดีตนายกรัฐมนตรีแห่งประเทศอังกฤษ ในรัชสมัยพระนางเจ้าวิกตอเรีย ส่วนผู้เป็นหลาน ซึ่งต่อมาได้ผลิตผลงานออกสู่โลกหนังสือจำนวนมาก รวมทั้งเรื่อง *The Analysis of Matter* และ *The Analysis of Mind* ด้วยนั้น เป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่แห่งคริสต์ศตวรรษที่ 20 อันยากที่จะหาผู้ใดเสมอด้วยได้ เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ (Bertrand Russell) คือนามของเขา!

คนทั่วไปมักรู้จักเบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ ในฐานะที่เป็นเอกทศคณะในสาขาวิชาคณิตศาสตร์และปรัชญา แต่น้อยคนนักที่จะรู้ว่า รัสเซลล์เป็น ‘นักรัก’ ผู้เจนจบไม่แพ้จะเด็ดแห่ง *ผู้ชนะสิบทิศ* เสียด้วยซ้ำ รัสเซลล์เองได้เล่าชีวิตของเพศของเขาไว้ในหนังสือ *Autobiography* ที่เขาเขียนไว้มากพอสมควร แต่ยังไม่มากและละเอียดเท่าที่โรนัลด์ คลาร์ก (Ronald W. Clark) เขียนเล่าไว้ในหนังสือเล่มล่าสุดเกี่ยวกับชีวิตของรัสเซลล์ เรื่อง *The Life of Bertrand Russell* (Penguin Books, 1978) ด้วยข้อมูลที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ ส่วนใหญ่ได้มาจากเอกสารเกี่ยวกับตัวเบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ ซึ่งเก็บไว้ที่ Bertrand Russell Archives ใน McMaster University ประเทศแคนาดา

เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2415 ครั้นอายุได้ 2 ขวบ แม่และพี่สาวต้องมอันถึงแก่ความตาย ส่วนพ่อก็ตายตามไปเมื่อรัสเซลล์มีอายุเพียง 4 ขวบเศษเท่านั้น รัสเซลล์จึงกำพริ้าพ่อและแม่ตั้งแต่ยังเยาว์ ภาระการเลี้ยงดูและอบรมตกแก่ท่านผู้หญิงรัสเซลล์ ผู้เป็นย่า ชีวิตยามเยาว์ของรัสเซลล์จึงค่อนข้างโดดเดี่ยวและอ้างว้าง จนถึงกับเคยคิดฆ่าตัวตายหลายครั้งหลายครา แต่รัสเซลล์เพิ่งจะพบว่าชีวิตของตนมีค่า ก็ต่อเมื่อได้ศึกษาวิชาฟิสิกส์และคณิตศาสตร์ และพบว่า เขามีความสามารถในสาขาวิชาทั้งสองนี้ แต่ความรู้สึกโดดเดี่ยวและอ้างว้างก็หาได้หมดไปแต่ประการใดไม่ การขาดแม่ที่จะคอยประคบประหงมตั้งแต่เยาว์วัย ทำให้รัสเซลล์ต้องคอยแสวงหา ‘สตรี’ คนหนึ่งคนใดมาเป็นคู่คิด และคอยทำหน้าที่เสมือนหนึ่งมารดาบังเกิดเกล้า

---

* ตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสาร *โลกหนังสือ* ปีที่ 2 ฉบับที่ 5 (กุมภาพันธ์ 2522)

ภรรยาคนแรกของรัสเซลล์ คือ *อลิส เพียร์ซัลล์ สมิธ* (Alys Pearsall Smith) เป็นชาวอเมริกันและอายุมากกว่ารัสเซลล์เกือบ 10 ปี ความรักที่รัสเซลล์มีต่ออลิสนั้นเกิดจากความใกล้ชิดสนิทสนมเป็นสำคัญ แม้ว่ายาของรัสเซลล์จะพยายามขัดขวางการแต่งงาน โดยหาว่าชาติวงศ์ของฝ่ายหญิงนั้นเป็นไพร่ ซึ่งไม่คู่ควรกับรัสเซลล์ การขัดขวางและการทัดทานดำเนินถึงขั้นส่งรัสเซลล์ไปทำงาน ณ สถานทูตอังกฤษประจำประเทศฝรั่งเศส หลังจากที่จบปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ในระหว่างที่ใช้ชีวิตอยู่บนภาคพื้นยุโรปนี้เอง รัสเซลล์ก็ไปมีสัมพันธ์สาวากับ *แมรี คาสเทลโล* (Mary Castelleo) พี่สาวของอลิส ซึ่งเป็นภรรยาของแฟรงค์ คาสเทลโล (Frank Castelleo) รัสเซลล์มิได้ปกปิดความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ ตรงกันข้ามกลับเขียนเล่าให้อลิสทราบ แต่ต่อมาก็รู้สึกเสียใจที่ไม่ควรทำลายจิตใจของอลิสด้วยการเล่าเรื่องเหล่านี้ รัสเซลล์มีคุณสมบัติที่สำคัญอยู่ข้อหนึ่ง คือ เป็นคนเปิดเผยและชวนพูดอะไรตรงไปตรงมา ด้วยเหตุนี้เอง การศึกษาชีวิตรักของรัสเซลล์จึงมิใช่เรื่องยากแต่ประการใด

ในที่สุด รัสเซลล์ก็แต่งงานกับอลิส เพียร์ซัลล์ สมิธ อย่างเงียบๆ เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2437 ทั้งๆ ที่ถูกทัดทานจากย่าและญาติมิตร ชีวิตสมรสในระยะแรกเป็นไปอย่างราบรื่น แต่แปดปีให้หลัง น้ำผึ้งพระจันทร์ก็กลายเป็นน้ำผึ้งขม รัสเซลล์ไม่รู้สึกถึงสิ่งที่บอกกล่าวกับอลิสว่า ตนรู้สึก ‘หมดรัก’ ในตัวอลิสเสียแล้ว เหตุการณ์ตอนนี้เกิดขึ้นในช่วงที่รัสเซลล์ได้ร่วมงานกับ อัลเฟรด นอร์ธ ไวท์เฮด (Alfred North Whitehead) ไวท์เฮดเป็นอาจารย์สอนวิชาคณิตศาสตร์อยู่ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ และเป็นอาจารย์ของรัสเซลล์ด้วย ความสนิทชิดเชื้อกับครอบครัวของไวท์เฮด ทำให้รัสเซลล์เริ่มหลงรักภรรยาของอาจารย์ ผู้มีชื่อว่า *อีฟลิน ไวท์เฮด* (Evelyn Whitehead) ความรักที่รัสเซลล์มีต่ออีฟลิน ไวท์เฮด เป็นความรักที่เขาเกิดทุนบูชา ดังจะเห็นได้ว่า เขาได้ระมัดระวังที่จะไม่เอ่ยถึงสตรีผู้นี้ในทางที่เลื่อมเสีย และแท้ที่จริงแล้ว เป็นที่เชื่อกันว่า รัสเซลล์และอีฟลิน ไวท์เฮดมิได้มีความสัมพันธ์ทางเพศแต่ประการใด ความรักระหว่างคนทั้งสองจึงเป็นความรักที่บริสุทธิ์ และต่อมาได้พัฒนาไปในรูปแบบของความรักฉันทันแม่กับลูก อีฟลินไวท์เฮด คอยให้คำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิต ทำหน้าที่เป็นแม่สื่อแม่ชัก และคอยให้กำลังใจ ตลอดจนกระตุ้นการทำงานทางวิชาการของรัสเซลล์อยู่เสมอ ข้างฝ่ายรัสเซลล์นั้นเล่า ก็มีความเห็นอกเห็นใจอีฟลิน ไวท์เฮด เป็นที่ยิ่ง เพราะอีฟลินมิได้รับการดูแลเอาใจใส่จากสามีเท่าที่ควร ทั้งๆ ที่ป่วยเป็นโรคหัวใจ ตัวอัลเฟรด ไวท์เฮดเองก็เป็นโรคประสาท ทั้งครอบครัวก็มีปัญหาขาดสานทางการเงิน จนรัสเซลล์ต้องแอบให้ความช่วยเหลืออยู่เนืองๆ

ความใกล้ชิดกับอีฟลิน ไวท์เฮด นี้เอง นับเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้รัสเซลล์เริ่มเบื่อหน่ายภรรยาของเขา รัสเซลล์ต้องการใช้ชีวิตในการทำงานทางวิชาการ และต้องการคนใกล้ชิดที่จะคอยจุดแสงประทีปแห่งปัญญาให้ช่วงโศกอยู่เสมอ อลิสไม่เพียงแต่จะไม่มีคุณสมบัติในข้อนี้เท่านั้น หากยังเป็นคนจู้จุกจิกจนน่ารำคาญอีกด้วย ดังนั้น ชีวิตครอบครัวจึงเริ่มหมองมืด จนในที่สุดต้องแยกกันอยู่ แต่กว่าจะตกลงหย่าขาดจากกันได้ในปี พ.ศ. 2464 ก็เป็นเวลา 20 ปีให้หลัง

ในระหว่างที่ยังมิได้หย่าขาดจากอลิส รัสเชลล์ก็เริ่มมีความสัมพันธ์กับสุภาพสตรีหลายต่อหลายคน บางรายความสัมพันธ์ได้สิ้นสุดลงในช่วงระยะเวลาอันสั้น แต่กับบางรายรัสเชลล์มีความสัมพันธ์อันลึกซึ้งและสนิทแนบแน่นตลอดช่วงระยะเวลาอันยาวนาน

ในปี พ.ศ. 2447 รัสเชลล์เริ่มรู้จักผู้หญิงคนหนึ่งชื่อ *ไอวี พรีเชียส (Ivy Pretious)* ซึ่งทำงานเป็นเลขานุการของ Free Trade Union พรีเชียสเป็นสาวสวย อายุอ่อนกว่ารัสเชลล์ถึง 8 ปี ฉลาดปราดเปรื่องและเอาการเอางาน คุณสมบัติเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจจากรัสเชลล์ทั้งสิ้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งสองดำรงอยู่ได้ไม่นาน ก็จำเป็นต้องพรากจากกัน ส่วนสำคัญเกิดจากการชักจูงของมิตรสนิทของรัสเชลล์เอง คนเหล่านี้เกรงว่า หากรัสเชลล์มีความสัมพันธ์กับพรีเชียสก็กลัวไปกว่าที่เป็นอยู่ เรื่องอาจจะระแคะระคายถึงอลิส และอลิสอาจหิบบกเป็นสาเหตุในการฟ้องหย่า จนเป็นเรื่องอื้อฉาวได้ กระนั้นก็ตาม ทั้งรัสเชลล์และพรีเชียสยังคงมีจดหมายติดต่อกันและพบปะกันเป็นครั้งคราว จนกระทั่งพรีเชียสแต่งงานแต่งงานการไป ห้าสิบปีให้หลังรัสเชลล์เคยเขียนจดหมายถึงลูกชายของพรีเชียส โดยรื้อฟื้นความหลังเกี่ยวกับเรื่องนี้ ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า “—วันเวลาผ่านไปแต่ละสัปดาห์ โดยที่ฉันยากที่จะไม่คิดถึงแม่ของเธอได้—“

อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงที่มีอิทธิพลต่อชีวิตและงานของรัสเชลล์กลับมิใช่คนตัวเปล่าเล่าเปลือย เจ็ดปีหลังจากที่รัสเชลล์รู้จักหลงรักอีฟลิน ไวท์เฮด ภรรยาอาจารย์ รัสเชลล์ก็ได้อ่านและมีความสัมพันธ์ทางเพศกับคุณหญิงออตโตลิน มอร์เรลล์ (Ottoline Morrell) ซึ่งเป็นภรรยาของฟิลิป มอร์เรลล์ (Philip Morrell) ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2454 และสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2481 เมื่อฝ่ายหญิงถึงแก่กรรม ตลอดระยะเวลา 27 ปีเศษที่คนทั้งสองรู้จักกัน ความสัมพันธ์ในชั้นแรกเริ่มต้นจากความสัมพันธ์ทางเพศ และค่อยๆ แปรเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบแม่กับลูก ในระยะแรกเริ่มที่จะมีความสัมพันธ์ทางเพศกันนั้น รัสเชลล์ได้อาศัยอีฟลิน ไวท์เฮดเป็นแม่สื่อแม่ชัก อีฟลินคอยทำหน้าที่เป็นคนกลางรับฟังปัญหาจากทั้งสองฝ่าย ปรึบความเข้าใจระหว่างคนทั้งสอง ตลอดจนเตรียมสถานที่เพื่อให้คนทั้งสองได้พลอดรักและเสพสังวาสกัน แต่ที่สำคัญก็คือ อีฟลินทำหน้าที่เป็นสายลับสอดส่องคู่อลิส และหยิ่งทำที่ดูว่า อลิสได้ล่วงรู้ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเชลล์กับคุณหญิงออตโตลินหรือไม่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งสองได้พัฒนาถึงขั้นที่รัสเชลล์ชักชวนให้คุณหญิงออตโตลินละทิ้งสามี และมาแต่งงานอยู่กับรัสเชลล์ โดยรัสเชลล์จะหาทางหย่าขาดจากอลิส ซึ่งคุณหญิงออตโตลินปฏิเสธ ทั้งนี้เนื่องจากยังเป็นห่วงลูกสาว ซึ่งยังเล็กอยู่ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งยังรู้สึกเป็นห่วงเป็นใยสามีซึ่งเป็นสมาชิกสภาสามัญ เพราะการหย่าร้างจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้อนาคตทางการเมืองของสามีดับวูบลง คำปฏิเสธของคุณหญิงออตโตลินทำให้รัสเชลล์ผิดหวังเป็นอย่างยิ่ง ในจดหมายหลายต่อหลายฉบับที่รัสเชลล์เขียนถึงคุณหญิงออตโตลิน เราจะได้พบคำต่อว่าต่อขานอันขมขื่นเกี่ยวกับเรื่องนี้เสมอ

ในระยะแรก ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเชลล์กับคุณหญิงออกโตลินเป็นไปอย่างลับๆ ล่อๆ ทั้งคู่ต้องแอบนัดพบกันตามสถานที่ต่างๆ แต่ต่อมาคุณหญิงออกโตลินก็สารภาพกับสามีว่า ตนเป็นชู้กับรัฐเชลล์ และดูเหมือนว่า ฟิลิป มอร์เรลล์ จะมีได้ชัดเจนว่า ‘กิจกรรมทางเพศ’ ระหว่างคนทั้งสอง เพราะปรากฏในภายหลังว่า ทุกครั้งที่คุณหญิงออกโตลิน ‘นัดพบ’ ชู้รักที่บ้าน ฟิลิป มอร์เรลล์ ก็จะออกจากบ้าน เพื่อให้คนทั้งสองได้พริ้วพลอดกันโดยสะดวก ในส่วนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเชลล์กับฟิลิป มอร์เรลล์ผู้เป็นสามีของชู้รักนั้นแล้ว ก็ปรากฏว่า รัฐเชลล์ได้ช่วยฟิลิป มอร์เรลล์ในการหาเสียงเพื่อรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาสามัญหลายต่อหลายครั้ง และคนทั้งสองก็ได้ร่วมกันรณรงค์คัดค้านกรณีสองที่อังกฤษตัดสินใจทำสงครามกับเยอรมนีในสงครามโลกครั้งที่หนึ่งด้วย

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเชลล์กับคุณหญิงออกโตลินในเวลาต่อมาได้ค่อยๆ แปรเปลี่ยนมาเป็นความสัมพันธ์ฉันลูกกับแม่ กล่าวคือ คุณหญิงออกโตลินจะคอยให้คำปรึกษาแก่รัฐเชลล์ในการแก้ปัญหาชีวิตต่างๆ รับทราบความสัมพันธ์ที่รัฐเชลล์มีกับหญิงทั้งที่โสดและไม่โสด และคอยกระตุ้นให้รัฐเชลล์มีกำลังใจในการทำงานทางวิชาการ ในแง่นี้ ก็เท่ากับว่าคุณหญิงออกโตลินได้ค่อยๆ เข้ามามีบทบาทแทนที่อีฟลิน ไวท์เฮด ชีวิตในช่วงนี้นับเป็นช่วงที่รัฐเชลล์สามารถผลิตผลงานในสาขาคณิตศาสตร์และปรัชญาได้เป็นอันมาก ความสัมพันธ์อันดีกล้าระหว่างรัฐเชลล์กับคุณหญิงออกโตลินนั้น จะพิจารณาได้จากจดหมายที่คนทั้งสองมีถึงกัน ซึ่งปรากฏว่า เมื่อคุณหญิงออกโตลินถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2481 นั้น นับจดหมายที่รัฐเชลล์เขียนถึงคุณหญิงออกโตลิน มีรวม 1,775 ฉบับ ในขณะที่คุณหญิงออกโตลินก็มีจดหมายถึงรัฐเชลล์ประมาณ 1,600 ฉบับ

ในระยะที่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเชลล์กับคุณหญิงออกโตลิน เริ่มแปรเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ฉันลูกกับแม่นั้นเอง รัฐเชลล์ก็เริ่มมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงคนอื่น ในปี พ.ศ. 2456 เมื่อรัฐเชลล์ไปตระเวนยุโรป ก็ได้รู้จักกับผู้หญิงชาวเยอรมันคนหนึ่ง ซึ่งมีครอบครัวแล้ว และคนทั้งสองก็มีสัมพันธ์สาวต่อกัน แม้ว่ารัฐเชลล์จะมีได้เปิดเผยชื่อสุภาพสตรีคนนี้ แต่ก็ได้เล่าเรื่องความสัมพันธ์ทั้งหมดให้คุณหญิงออกโตลินได้รับทราบ ในปีต่อมารัฐเชลล์ได้เดินทางไปสอนหนังสือ ณ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และตระเวนแสดงปาฐกถา ณ มหาวิทยาลัยต่างๆ ในสหรัฐอเมริกาที่ชิคาโก เขาได้พบกับเฮเลน ดัดลีย์ (Helen Dudley) ซึ่งเขาเคยรู้จักในสมัยที่เธอผู้นั้นศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ความสนิทสนมทำให้คนทั้งสองได้เสียนั้น แต่คราวนี้ เหตุการณ์ไม่ราบรื่นเหมือนกับความสัมพันธ์ที่รัฐเชลล์มีกับผู้หญิงคนก่อนๆ เพราะดัดลีย์หมยมั่นปั้นมือที่จะมีชีวิตสมรสกับรัฐเชลล์ ถึงกับตามรัฐเชลล์ไปอังกฤษ โดยพร้อมที่จะเปิดเผยความสัมพันธ์ที่เธอมีกับรัฐเชลล์ให้สาธารณชนได้ทราบ รัฐเชลล์เข้าตาอับ จนต้องขอร้องให้คุณหญิงออกโตลินช่วยเหลือกลุ่มให้เฮเลนเปลี่ยนใจ ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จ

แต่ความว้าวัยไม่ทันหาย ความความก็เข้ามาแทรก ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2458 รัสเซลล์ก็สารภาพกับคุณหญิงออกโตลินว่า คนรู้สึกหลงรัก *ไอรีน คูเปอร์ วิลลิส* (Irene Cooper Willis) ซึ่งเพิ่งรู้จักกันไม่ถึงเดือน เรื่องของเรื่องมีอยู่ว่า ในปลายปี พ.ศ. 2457 รัสเซลล์กำลังเขียน จดสารเรื่อง *The Policy of the Entente* และต้องการผู้ช่วยทำวิจัย คุณหญิงออกโตลินได้แนะนำให้ รัสเซลล์รู้จักกับไอรีน คูเปอร์ วิลลิส เพื่อการนี้ รัสเซลล์ซึ่งเป็นโรคขาดรักมิได้ เมื่อได้มาพบผู้หญิง ที่ฉลาดปราดเปรื่อง มีความสามารถ และงามพร้อมเช่นนี้ ก็อึ้งรักมิได้ แต่ก่อนที่ความสัมพันธ์ ระหว่างคนทั้งสองจะถดถอยมากไปกว่าที่เป็นอยู่ ไอรีนได้ขอคำปรึกษาจากคุณหญิงออกโตลิน เพราะเวลานั้นรัสเซลล์ยังมีได้หย่าขาดจากอลิส และความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซลล์กับไอรีน วิลลิส อาจถูกอลิสยกเป็นข้ออ้างในการฟ้องหย่าได้ ซึ่งไอรีน วิลลิสไม่ต้องการเช่นนั้น ในที่สุด คนทั้งสอง จึงตัดสินแยกทางกันเดิน

ปี พ.ศ. 2459 นับเป็นช่วงสำคัญอีกช่วงหนึ่งในชีวิตรักของรัสเซลล์ เพราะเป็นช่วง ที่รัสเซลล์เริ่มห่างเหินจากคุณหญิงออกโตลิน ความห่างเหินทำให้รัสเซลล์มีความสัมพันธ์กับ หญิงอื่น ในจำนวนหญิงที่รัสเซลล์มีสัมพันธ์สาวต่อนั้นมี *วิเวียน อีเลียต* (Vivien Eliot) รวมอยู่ ด้วย วิเวียน อีเลียต เป็นภรรยาของ ที.เอส. อีเลียต (T.S. Eliot) จินตกริชาวอเมริกันผู้มีชื่อเสียง ที.เอส. อีเลียตเคยศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และเคยเรียนกับรัสเซลล์ในสมัยที่รัสเซลล์ ไปสอนหนังสือ ณ มหาวิทยาลัยนั้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2458 อีเลียตได้เดินทางมาศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด และบังเอิญได้พบปะกับรัสเซลล์อีกครั้งหนึ่ง ด้วยเหตุนี้เอง รัสเซลล์จึงได้ รู้จักกับวิเวียน อีเลียต ในเวลานั้น ชีวิตครอบครัวของหัวนมเมียสาวคู่นี้ไม่สู้มีความสุขนัก วิเวียน อีเลียต มิได้รับความสุขทางเพศจากสามี จนถึงขั้นต้องหันไปหาความสุขจากยาเสพติด ข้างฝ่ายสามี ก็กลัดกลุ้มอยู่กับปัญหาการขาดเงินทอง เมื่อรัสเซลล์ก้าวเข้ามาสู่วิถีชีวิตของหัวนมสาวคู่นี้ วิเวียน อีเลียตก็ปรับทุกข์กับรัสเซลล์อยู่เนืองๆ ซึ่งรัสเซลล์ก็รับฟังด้วยความเห็นอกเห็นใจ และได้ให้ความ ช่วยเหลือทางการเงินตามสมควร ความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งสองได้พัฒนาไปถึงขั้นได้เสียกัน ทั้งคู่นัดพบกันเพื่อเสพความสุขตามสถานที่ต่างๆ จนเมื่อเรื่องทำท่าจะอื้อฉาว คุณหญิงออกโตลินจึง เตือนสติรัสเซลล์ให้เลิกกับวิเวียน อีเลียตเสีย

ในปี พ.ศ. 2459 นับเป็นปีที่มีความสำคัญต่อรัสเซลล์มิใช่น้อย ในแง่ที่ว่าในปีที่ เขาได้พบปะกับ *คอนสแตนส์ มัลเลอตัน* (Constance Malleon) ผู้หญิงอีกคนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อ ชีวิตของรัสเซลล์อย่างมาก คอนสแตนส์ มัลเลอตันเป็นภรรยาของไมล์ มัลเลอตัน (Miles Malleon) และเป็นนักแสดงละคร โดยใช้ชื่อบนเวทีละครว่า *โคเล็ตต์ โอนีล* (Colette O' Niel) ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซลล์กับคอนสแตนส์ มัลเลอตันเริ่มต้นจากการร่วมทำงานในขบวนการที่ มีชื่อว่า No-Conscription Fellowship อันเป็นขบวนการต่อต้านสงคราม คอนสแตนส์ มัลเลอตันก้าว เข้าสู่วิถีชีวิตของรัสเซลล์ในช่วงที่รัสเซลล์กำลังห่างเหินจากคุณหญิงออกโตลิน และสามารถสืบต่อ

บทบาทของคุณหญิงออกโตลินได้ ดังจะเห็นได้ว่า คอนสแตนส์ มัลเลอตันจะคอยจุดแสงประทีปแห่งปัญญาของรัสเซลล์ให้ช่วงโชติอยู่เสมอ และแม้ว่าคนทั้งสองจะเลิกมีความสัมพันธ์ทางเพศกันตั้งแต่ปี 2464 เมื่อรัสเซลล์แต่งงานครั้งที่สอง แต่ในคราใดก็ตามที่รัสเซลล์มีปัญหาครอบครัวในช่วงปลายแห่งชีวิต เขาไม่เคยลังเลที่จะระบายความทุกข์และปรึกษากับคอนสแตนส์ มัลเลอตันเลย

รัสเซลล์น่าจะจะได้แต่งงานกับคอนสแตนส์ มัลเลอตัน หากมิใช่เป็นเพราะว่ารัสเซลล์เข้าใจว่า คอนสแตนส์จะไม่ยอมมีลูกกับเขา รัสเซลล์เองใฝ่ฝันที่จะมีลูกมานานแล้ว เพราะอายุอานามก็ล่วงเลยมาถึง 44 ปีแล้ว ในปี พ.ศ. 2461 รัสเซลล์ได้รู้จักกับอาจารย์สาวคนหนึ่งแห่ง Girton College มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ชื่อ *คอร่า แบล็ก* (Dora Black) ทั้งคู่สนิทสนมกันจนถึงขั้นตกลงที่จะมีลูกด้วยกัน และเมื่อรัสเซลล์ได้รับเชิญไปสอนหนังสือ ณ มหาวิทยาลัยปักกิ่งในปี พ.ศ. 2463 คอร่า แบล็กก็ติดตามไปด้วย ทั้งคู่กินนอนอยู่ด้วยกัน ขณะเดียวกันจดหมายที่รัสเซลล์มีถึงคอนสแตนส์ มัลเลอตันในช่วงนี้ก็ยิ่งพร่ำพรรณนาถึงความรักความคิดถึง จนคอนสแตนส์เข้าใจผิดว่า รัสเซลล์จะแต่งงานด้วย คอนสแตนส์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ในนวนิยายที่เธอแต่ง เรื่อง *The Coming Back* เมื่อรัสเซลล์กลับจากประเทศจีนใน พ.ศ. 2464 ก็ได้จัดการหย่าร้างกับอดีตรรยาคนแรก และแต่งงานเป็นครั้งที่สองกับคอร่า แบล็กเมื่อวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2464 การแต่งงานกระทำกันอย่างเร่งรีบ เพราะเวลานั้นคอร่าตั้งครรภ์แล้ว และหลังจากแต่งงานเพียงสองเดือนเศษ รัสเซลล์ก็ได้บุตรชายคนแรกเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464 โดยตั้งชื่อว่า จอห์น คอนราด รัสเซลล์ (John Conrad Russell) หลังจากนั้นสองปี แคทเธอริน เจน รัสเซลล์ (Katherine Jane Russell) ซึ่งเป็นบุตรสาวก็ถือกำเนิด

ชีวิตสมรสครั้งที่สองของรัสเซลล์เป็นไปอย่างราบรื่นในระยะแรก แต่ประวัติดิศาสตร์ก็กลับซำรอยอีก โดยทั้งคู่ตกลงหย่าขาดจากกันในปี พ.ศ. 2478 หลังจากที่แต่งงานกันได้ 14 ปี อย่างไรก็ตาม ความหมองมัวและมรสุมแห่งชีวิตสมรสได้เกิดขึ้นก่อนหน้านี้นานแล้ว เพราะหลังจากที่รัสเซลล์แต่งงานครั้งที่สองได้เพียง 6 ปีเศษ เราจะพบได้ว่า รัสเซลล์เริ่มนอกใจภรรยา ในปี พ.ศ. 2470 รัสเซลล์ได้รู้จักกับ *โจน ฟอลล์เวลล์* (Joan Follwell) และพยายามสร้างสัมพันธ์สาวด้วยเวลานั้นรัสเซลล์อายุ 55 ปี ในขณะที่โจน ฟอลล์เวลล์ ยังเป็นสาวรุ่นวัย 21 ปี และมีแฟนแล้วด้วย รัสเซลล์พยายามชวนโจน ฟอลล์เวลล์ร่วมหลับนอนด้วย ดังจะเห็นได้จากต้นฉบับจดหมายหลายต่อหลายฉบับ ที่รัสเซลล์เขียนถึงโจน ฟอลล์เวลล์ เช่นจากจดหมายฉบับหนึ่ง รัสเซลล์เขียนไว้ว่า

“..ฉันใคร่ที่จะได้รู้เหลือเกินว่า เธอจะไปค้างคืนกับฉัน (ที่แฟลตในลอนดอน) ได้หรือไม่ ข้อที่ฉันหวาดเกรงเพียงข้อเดียวก็คือ เธออาจพบว่า เธอมิได้รับความสุขทางเพศอย่างพอเพียง เท่าที่พึงได้รับจากชายหนุ่มทั้งหลาย เพราะฉันมิใช่คนหนุ่มเสียแล้ว แต่นั่นคิดว่า ฉันสามารถหาสิ่งชดเชยได้ ฉันต้องการเธอเหลือเกิน และมั่นใจว่า ฉันสามารถช่วยเธอในวิถีทางที่เธอจะชอบได้ เช่น การรู้จักผู้คน การหาหนังสืออ่าน การขบคิดเพื่อแก้ปัญหาของเธอ และอื่นๆ..”

ความพยายามของรัสเซลล์ประสบผลสำเร็จ ดังที่โจน ฟอร์ดเวลล์กล่าวถึง เหตุการณ์ครั้งนั้นเมื่อ 43 ปี ให้หลังว่า หลังจากที่พบกันครั้งแรกแล้ว...

“..ครั้งที่สอง ฉันรับประทานอาหารเช้าร่วมกับเขา และครั้งที่สาม ฉันหลับนอนกับเขา รัสเซลล์เกาะติดฉันแข็งเป็นเวลาสามปี แต่การร่วมเพศไม่มีความสุขนัก ฉันเลิกกับเขา..”

เมื่อบุตรชายและบุตรสาวเติบโตจนเข้าสู่วัยเรียน รัสเซลล์และภรรยาาก็เริ่มมองหา โรงเรียนที่จะให้การศึกษาแก่บุตรธิดา แต่พบว่าไม่มีสถาบันการศึกษาใดที่สามารถปลูกฝังแนวความคิดเสรีนิยมแก่บุตรธิดาของตนได้ ดังนั้นจึงตัดสินใจตั้งโรงเรียนขึ้นเองที่เซาท์ ฮาร์ติง (South Harting) มณฑลซัสเซกซ์ (Sussex) โดยให้ชื่อว่า *โรงเรียนบีคอนฮิลล์* (Beacon Hill School) แนวความคิดและประสบการณ์จากการจัดการโรงเรียนแห่งนี้ ปรากฏในหนังสือสองเล่มของรัสเซลล์ คือ *Education and the Social Order* และ *On Education : Especially in Early Childhood* รัสเซลล์ อ้างว่า การจัดการศึกษา ณ โรงเรียนบีคอนฮิลล์มีลักษณะเสรีนิยมมากกว่าโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summerhill) ของ เอ.เอส.เนลล์ (A.S.Neill) เสียอีก รัสเซลล์และดอรั่มมีความสุขอยู่กับการบริหาร โรงเรียนบีคอนฮิลล์เป็นอย่างมาก แม้ว่าวิธีการจัดการศึกษาตามแนวความคิดของคนทั้งสองจะถูก โจมตีและวิพากษ์วิจารณ์เป็นอันมาก อย่างไรก็ตาม เมื่อนาวาแห่งชีวิตสมรสระหว่างคนทั้งสอง เริ่มประสบมรสุมในเวลาต่อมา รัสเซลล์ก็เริ่มสร้างสัมพันธ์สาวทักกับบรรดาครูสาวๆ ในโรงเรียนบีคอนฮิลล์ ครูสาวๆ คนแล้วคนเล่าถูกรัสเซลล์เกี่ยวพาราตีและชักชวนไปหลับนอนด้วย ช่างฝ่ายดอรั่ม ก็หันไปคบกริฟฟิน บาร์รี่ (Griffin Barry) มาเป็นชู้ จนมีลูกด้วยกัน โดยได้ลูกสาวในปี พ.ศ. 2473 และต่อมาได้ลูกชายในปี พ.ศ. 2475 ในขณะเดียวกันนี้รัสเซลล์เริ่มติดพัน *มาร์จอรี สเปนส์* (Marjorie Spence) ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น *แพทริเซีย สเปนส์* (Patricia Spence) และมีชื่อเล่นว่า ‘ปีเตอร์’ (Peter) เวลานั้นแพทริเซีย สเปนส์ กำลังศึกษาชั้นปริญญาตรี ณ มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด และดอรั่ม จ้างมาเลี้ยงลูกของรัสเซลล์ทุกเย็น หลังจากที่แพทริเซียดูแลลูกทั้งสองของรัสเซลล์จนเข้านอนแล้ว ก็จะอยู่คุยกับรัสเซลล์จนดึกดื่นค่ำคืน ในที่สุดทั้งสองก็ได้เสียกัน และแต่งงานกันในปี พ.ศ. 2479 หลังจากที่รัสเซลล์หย่าขาดจากดอรั่มในปี พ.ศ. 2478

ชีวิตสมรสระหว่างรัสเซลล์กับดอรั่ม จบลงอย่างขมขื่น ดอรั่มเองก็รู้สึกเสียใจและ ลำบากถึงความผิดในส่วนของตน ดังที่เธอได้กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ *The Tamarisk Tree* (Harcourt Brace Jovanovich, 1976) อย่างไรก็ตาม ชีวิตสมรสครั้งที่สามของรัสเซลล์ก็ยังคงเดินช้ารอยเดิม กล่าวคือ เริ่มต้นอย่างสุขสดชื่น ทั้งคู่ได้ลูกชายร่วมกันหนึ่งคนหลังจากที่แต่งงานได้เพียงปีเดียว และร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ตลอดระยะเวลาที่อพยพไปอยู่ประเทศสหรัฐอเมริกาเพื่อหลีกเลี่ยงภาวะแห่ง สงครามซึ่งกำลังเกิดขึ้นในยุโรป แต่แล้วกลับจบลงอย่างขมขื่น คราวนี้เป็นปัญหาความแตกต่าง ระหว่างวัย แพทริเซียยังสาวสวยและยังคงต้องการความสุข ในขณะที่รัสเซลล์ไม่สามารถจะให้ความ สุขประเภทนี้ ดังนั้นในที่สุดทั้งคู่ก็เลยต้องหย่าขาดจากกันในปี พ.ศ. 2495

เมื่อรัสเซียอพยพไปอยู่สหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2481 นั้น เขาต้องพراقจากซุ๊รักในอดีตถึงสองคน คือ คุณหญิงออกโตลิน มอร์เรลล์ ตายในปีนั้น และคอนสแตนส์ มัลเลอส์อัน อพยพไปตั้งรกรากในประเทศฟินแลนด์ รัสเซลล์เดินทางกลับคืนสู่ประเทศอังกฤษเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองใกล้จะสิ้นสุดลง และพยายามหันไปฟื้นฟูความสัมพันธ์กับคอนสแตนส์ มัลเลอส์อัน อีกครั้งหนึ่ง ขณะเดียวกันนั้น ก็แอบสารภาพรักกับกามेल บริแนน (Gamel Brenan) ภรรยาของเจอร์ลด์ บริแนน (Geraid Brenan) ซึ่งเป็นเพื่อนของเขาเอง มีโยที่จะต้องกล่าวถึงความสัมพันธ์ที่เขามีกับหญิงคนอื่นๆ อีก อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2495 รัสเซลล์แต่งงานเป็นครั้งที่สี่กับอีดิธ ฟินช์ (Edith Finch) ซึ่งเขารู้จักมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2468 คราวนี้ ชีวิตสมรสสุขสดชื่น จบจบจนเขาถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2513 ตลอดระยะเวลา 18 ปีสุดท้ายแห่งชีวิต อีดิธทำหน้าที่เป็นทั้งภรรยาและเลขานุการ

ไม่ว่าจะวัดกันด้วยมาตรฐานของชาวตะวันตกหรือชาวตะวันออกผู้เคร่งศาสนา เบอรัทรันด์ รัสเซลล์ย่อมต้องถูกกล่าวหาว่าไร้ศีลธรรมโดยมีพิกัดสองสย เพราะเขาไม่เพียงแต่จะยึดมั่นในแนวความคิด “รักเสรี” (free love) เท่านั้น หากทว่ายังคบชู้สาวเป็นกิจวัตรโดยหาได้สำนึกถึงความผิดชอบชั่วดีแต่ประการใดไม่อีกด้วย แท้ที่จริงแล้ว การกล่าวหารัสเซลล์ว่าไม่มีความสำนึกในบาปบุญคุณโทษนั้นดูจะไม่ถูกต้องนัก เพราะรัสเซลล์ได้แสดงทัศนคติโดยชัดเจนว่า การคบชู้สาวนั้นมีใช้กิจกรรมที่ผิดจริยธรรม ดังที่เขาได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง *Marriage and Marals* นอกจากนี้ การกล่าวถึงชีวิตรักของรัสเซลล์ โดยเน้นเฉพาะความสัมพันธ์ทางเพศที่เขามีกับบรรดาหญิงทั้งที่โสคและไม่โสคทั้งหลาย อาจทำให้เข้าใจความรักของรัสเซลล์ในสภาพที่บิดเบ้นไปได้ไม่มากนักน้อย รัสเซลล์มิได้มีเฉพาะแต่ความรักอันเกิดจากพื้นฐานทางด้านกามสุขเท่านั้น หากเขายังมีความรักในมนุษยชาติ ความรักในงานวิชาการ และท้ายที่สุดความรักลูก เราอาจกล่าวได้โดยไม่ผิดนักว่า เบอรัทรันด์ รัสเซลล์เป็นปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ของโลกคนเดียวในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่มีผลงานทางวิชาการอันดีเด่น และสามารถสื่อความคิดไปสู่มวลชนได้อย่างมหาศาล ในโลกของนักวิชาการทุกวันนี้ เราจะพบนักวิชาการจำนวนน้อยคนนักที่ผลิต ‘งานเขียนเพื่อมวลชน’ จำนวนมากได้เท่า รัสเซลล์ และเราจะหานักวิชาการจำนวนไม่มากนักอีกเช่นกันที่อุทิศชีวิตเพื่อสานดีสุขแห่งมนุษยชาติ ดังที่รัสเซลล์ได้แสดงเป็นตัวอย่าง แคทเธอริน เทต (Katherinc Tait) ลูกสาวของรัสเซลล์ที่เกิดจากคอร่า แบล็ก ได้กล่าวถึงพ่อของเธอในหนังสือ เรื่อง *My Father, Bertrand Russell* (Harcourt Brace Jovanovich, 1976) มีใจความตอนหนึ่งว่า

“..ตลอดชีวิตของพ่อ พ่อแสวงหาแต่ความสมบูรณ์ในด้านต่างๆ นับแต่สังขรณ์ทางคณิตศาสตร์ที่สมบูรณ์ ความชัดเจนที่สมบูรณ์ทางด้านปรัชญา สูตรอันสมบูรณ์สำหรับสังคม ตลอดจนหญิงที่เพียบพร้อมที่จะครองเรือนด้วยกัน ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่สมบูรณ์..”

สัมพันธสวาทของผม – เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์

- พ.ศ. 2415   ผมเกิด
- พ.ศ. 2437   ผมแต่งงานกับ Alys Pearsall Smith
- พ.ศ. 2445   ผมเริ่มหลงรัก Evelyn Whitehead ภรรยาของ Alfred North Whitehead
- พ.ศ. 2447   ผมมีสัมพันธสวาทกับ Ivy Pretious ซึ่งอายุอ่อนกว่า 8 ปี
- พ.ศ. 2454   ผมเริ่มมีสัมพันธสวาทกับ Lady Ottoline Morrell ภรรยาของ Philip Morell
 จวบจนฝ่ายหญิงถึงแก่กรรมในปี 2481
- พ.ศ. 2456   ผมตระเวนยุโรป และมีความสัมพันธ์ทางเพศกับหญิงชาวเยอรมัน (ซึ่งมีลูกแล้ว
 ไม่ปรากฏชื่อสุภาพสตรีผู้นี้)
- พ.ศ. 2457   ผมหลงรัก Irene Cooper Willis
- พ.ศ. 2458   ผมเป็นชู้กับ Vivien Eliot ภรรยาของ T.S.Eliot
- พ.ศ. 2459   ผมเริ่มรู้จักกับ Constance (Colette) Malleon ภรรยาของ Miles Malleon
 และต่อมาได้มีความสัมพันธ์ทางเพศร่วมกันเป็นระยะเวลายาวนาน
- พ.ศ. 2461   ผมเริ่มรู้จักกับ Dora Black อาจารย์แห่ง Girton College มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์
 และตกลงจะใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกันในปีต่อมา ในปี 2463 ได้เดินทางไปประเทศ
 จีนด้วยกัน และจดทะเบียนสมรสหลังจากกลับจากประเทศจีน และหย่าขาดจาก
 Alys Pearsall Smith ในปี 2464
- พ.ศ. 2470   ผมพยายามที่จะมีความสัมพันธ์ทางเพศกับ Joan Follwell ในปีเดียวกันนี้ ผมได้
 ก่อตั้งโรงเรียน Beacon Hill School ขึ้นที่ South Harting มณฑล Sussex เพื่อจัด
 การศึกษาแบบใหม่และเพื่อให้การศึกษาแก่ลูกๆ ที่เกิดจาก Dora Black ครูสาว
 ในโรงเรียนนี้ มักถูกผมชวนไปหลับนอนด้วย
- พ.ศ. 2473   ผมเริ่มรู้จักกับ Marjorie Spence นักศึกษามหาวิทยาลัย อ็อกซ์ฟอร์ด (ต่อมาเปลี่ยน
 ชื่อเป็น Patricia Spence) มีความสัมพันธ์ทางเพศ จนถึงขั้นแต่งงานด้วยในปี 2479
 หลังจากที่ผมหย่ากับ Dora Black ในปี 2478
- พ.ศ. 2488   ผมพยายามที่จะมีความสัมพันธ์ทางเพศกับ Gamel Brenan ภรรยาของ Gerald Brenan
 ซึ่งเป็นเพื่อนของผมเอง
- พ.ศ. 2495   ผมแต่งงานกับ Edith Finch หลังจากที่หย่าขาดจาก Patricia Spence ในปีเดียวกัน
- พ.ศ. 2513   ผมตาย